

De Vlaamse Haringvisserij in de XVe eeuw

1. — DE VESTIGING VAN HET KAAKHARINGBEDRIJF (1393-1445)

In de late Middeleeuwen bestond er aan de kust van het graafschap Vlaanderen een bedrijvige zeevisserij, waarvan de voornaamste centra waren Biervliet, Oostende, Nieuwpoort en Duinkerke. Deze havens leverden aanzienlijke hoeveelheden verse, gezouten en gerookte vis, waaronder vooral haring. Hun aanvoer nochtans volstond geenszins om te voorzien in de belangrijke behoeften aan vis van de steden en de kloosters, vooral in de vasten¹. Dit tekort werd, van de jaren 1300 af, op een gelukkige wijze aangevuld door den import van in tonnen geslagen haring uit Denemarken. Deze waar werd in massa door de kooplieden van de Duitse Hanze in Schonen, de zuidpunt van Skandinavië, voorbereid, en langs het Zwin in Vlaanderen ingevoerd. Toen in 1393 de Duitse Hanzesteden, wegens de zeeroverij in de Oostzee, kortstondig hun betrekkingen met Schonen verbraken², achtten de Vlaamse vissers het ogenblik gekomen om, in navolging van de Oosterlingen, zelf op grote schaal de gevangen haring te kaken³. Na enkele pogingen uitgevoerd op de En-

(1) R. DEGRYSE, *Vlaanderens Haringbedrijf in de Middeleeuwen*, Antwerpen, 1944, blz. 70-81.

(2) J. TRAVIS JENKINS, *The Herring and the Herring Fisheries*, Londen, 1927, blz. 66.

(3) In 1394 is er in de Engelse koninklijke akten voor het eerst spraak van vreemde vissers, die, voorzien van tonnen en van zout, het aangedurfd hadden op de Britse kust in de omgeving van Whitby te landen en er clandestien de haring te kaken om deze daarna naar hun land uit te voeren. TH. RYMER en R. SANDERSON, *Foedera, conventiones, literas...*, ed. tertia, VII, blz. 788 : Proclamatie uitgevaardigd door koning Richard II op 29 Augustus 1394. — Anderzijds vernemen wij uit de stadsrekening van Damme van 1395 dat de grafelijke tollenaars in Oktober 1395 de tol van 12 groten het last, die ze in de Zwinhaven gewoonlijk op den verkoop van de aangevoerde Schonense tonharing hieven, eveneens wilden heffen op « den last harinx die an Ingheland zide of an Scotland zide ghezouten was », zonder deze nochtans « ziner te staple » toe te laten. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, VI, Brugge, 1876, blz. 17.

gelse kusten, bleek die bewerking alleen mogelijk op zee aan boord van de vissersvaartuigen. Degenen, « die eerst den caecharync in 't zee maekten ende hier in 't land brochten », waren, indien we de traditie dienaangaande mogen geloven, Gillis Beukels, een stuurman uit Hugevliet, nabij Biervliet, en Jacob Kien, een Oostendenaar. Beiden gingen in de geschiedenisboeken langen tijd door als de zogezegde uitvinders van het haringkaken. Feitelijk bootsten ze slechts op eigen manier de Hanzische fabricatie na en legden aldus de grondslagen van een nationale inmaak-industrie, welke tot dan toe in het visserijbedrijf van de Lage Landen ontbrak. Voortaan voerden ook de Vlaamse vissers kaakharing aan te Damme, de stapelplaats van de in tonnen geslagen vis. Deze onwettige concurrentie met de Hanze verwekte de tussenkomst van den landsheer, den hertog van Bourgondië, Filips den Stoute, die in 1396 de nodige maatregelen trof, ten einde den invoer en den afzet van Vlaamse kaakharing in het graafschap tegen te gaan. De industrie van het kaken zelf kon hij nochtans moeilijk verhinderen. Daarom stond hij van 1399 af het kaken toe, althans binnen zekere perken, en poogde hij door de verplichte verstpeling van al de aangevoerde kaakharing te Biervliet, alsmede door de heffing van zware tollén op de tonnen vis, de opkomende nijverheid aan banden te leggen. Zo kon hij gedurende enige jaren nog den Hanzischen invoer beschermen. In 1413 nochtans, toen wegens het uitblijven van de vis en wegens andere moeilijkheden in de Sont, een groot tekort aan Schonense tonharing ingetreden was, hief Jan zonder Vrees de meeste belemmerende maatregelen op. Wel is waar poogde Filips de Goede, in 1420, nog eenmaal op al de vroegere toegevingen terug te komen, maar het krachtig verzet van de Vlaamse visserijhavens dwong hem hiervan af te zien ⁴.

(4) R. DEGRYSE, *Oorsprong van het haringkaken in Vlaanderen*, in *Nederl. Historiebladen*, I (1938), blz. 201-219.

Het kaakharingbedrijf opende heel wat nieuwe mogelijkheden voor de kustplaatsen, in de eerste plaats voor Oostende en Nieuwpoort. Beide gemeenten konden zich, dank zij de nieuwe industrie, snel herstellen van de grote rampen, waaronder ze kort vóór 1400 zo zwaar geleden hadden. Dit gold vooral voor Oostende⁵, dat toen nog niet over een eigen zeehaven beschikte, noch in het genot van stapelrecht en tolvrijdom was. De vooruitgang van de Oostendse zeevisserij blijkt voldoende uit de stijgende opbrengst van de « haringassise » of stedelijke visbelasting, welke de stuurlui op de door hen aangevoerde en verhandelde haring te betalen hadden. Deze « assise » kon in 1403 slechts tegen 82 lb. voor het lopende termijn verpacht worden, in 1418 evenwel bracht ze reeds 132 lb. op. Het volgend jaar verwierven de lieden van Oostende volledigen tolvrijdom gans Vlaanderen door en dus ook te Damme, waar ze veel kaakharing verkochten. De opbrengst van de belasting op de vis ging van dan af sterker stijgen. Ze bereikte in 1430 zowat het driedubbel van het cijfer in 1403, namelijk 258 lb.⁶ Dergelijke ontwikkeling kenden ook Nieuwpoort en Duinkerke, die, in tegenstelling met Oostende, reeds lang in het genot van een eigen zeehaven en van stapelrecht waren. De vissers van deze drie plaatsen voerden voortaan steeds grotere hoeveelheden kaakharing aan, zowel te Damme, als in hun thuishavens, en knoopten regelmatige handelsbetrekkingen aan met de Franse havens, waaronder Dieppe, Roëaan en La Rochelle⁷.

Dat de Vlamingen ongestoord hun bedrijf konden

(5) De overstromingen, die op het einde van de 14e eeuw de kust teisterden, maakten na 1400 de verplaatsing van de Oostendse agglomeratie, kerk en stadhuis inbegrepen, noodzakelijk.

(6) G. G. DEPT, *De oudste rekening van Oostende (1403-1404)*, in *Hdl. Soc. Emul.*, LXXV (1932), blz. 185 ; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la ville d'Ostende*, Brussel, 1892, blz. 46 ; oorkonde van Januari 1419 ; E. VLIETINCK, *Het oude Oostende en zijn driejarige belegering*, Oostende, 1897, blz. 77, kol. I.

(7) E. DARDEL, *La pêche harenguière en France. Etude d'histoire économique et sociale*, Parijs, 1941, blz. 33. Vlaamse vissers te Dieppe in het begin van de 15e eeuw. Zie verder voetnoot 10 hierna.

uitbouwen, dankten zij in den grond aan de Zeeuwen en de Hollanders, die sinds het begin van de eeuw ten nadele van de Hanze aan zeeroverij deden en aldus den aanvoer van Schonense tonharing beletten. Toen in 1426 tussen de Duitse Hanze en het koninkrijk Denemarken-Noorwegen een oorlog uitbrak, wisten de Nederlanders van de gelegenheid gebruik te maken om in de Oostzee vasten voet te krijgen. Reeds in 1432 zien we ze te Novgorod, het groot Russisch handelscentrum van het Noorden, met kaakharing verschijnen. Ze wisten bovendien in enkele jaren tijds, over Antwerpen heen, gans het Hanzische afzetgebied tussen Keulen en Bazel tot het hunne te maken⁸. Dat de Oosterlingen zich hierbij niet onbetuigd zouden laten, lag voor de hand. Zodra in 1435 een einde aan het conflict in de Baltische Zee kwam, zochten ze in een openlijken oorlog tegen Holland en Zeeland hun concurrenten uit te schakelen. In dezen strijd konden de beide noordelijke zeeprovinciën rekenen op den steun van Filips de Goede, die in 1433 hun vorst geworden was. De hertog was evenwel zelf sedert 1435 in een oorlog met Engeland gewikkeld. De onveiligheid op zee was dan ook zo groot, dat de vissers van de Lage Landen in die jaren er voor het eerst toe kwamen hun buizen door konvooischepen te laten begeleiden. In 1440-'41, nog vooraleer de zeeoorlog tegen de Oosterlingen volledig ten einde was, slaagden ze er in hun overzeese handelsbetrekkingen te herstellen. Inderdaad sloten zij een hele reeks verdragen en overeenkomsten, onder meer met Engeland, de meeste Duitse Hanzesteden en ook met verschillende Franse havens⁹. Aldus gingen de burgers van Nieuwpoort in 1444 een zeer gun-

(8) E. DAENELL, *Die Blüthezeit der Deutschen Hanse*, I, Berlin, 1905, blz. 251, 269.

(9) P. A. S. van LIMBURG-BROUWER, *Boergoensche charters (1428-'82)*, 's Gravenhage, 1869, blz. 43 : oorkonden betreffende de kriegsverrichtingen tegen de Hanze en de konvoolering van de vissersvloot ; Z. W. SNELLER, *De ontwikkeling van den handel tuschen Noord-Nederland en Frankrijk tot het midden der XVe eeuw*, in *Bijdr. tot de Vaderl. Geschiedenis*, 5, IX (1922), blz. 3 : opsomming van de afgesloten handelsverdragen.

stig akkoord aan met de gemeente La Rochelle¹⁰. Eerst in 1445 nochtans kwam er een einde aan de zeeroverij van de Duitse Hanzestad Bremen¹¹.

Dat het kaakharingbedrijf omstreeks 1450 in de Lage Landen voorgoed ingang vond, blijkt wel uit de verschillende ordonnanties, die in dien tijd door de Bourgondische regering op het stuk van de haringvisserij en het haringkaken uitgevaardigd werden. De voornaamste van deze verordeningen was die van 1445, waardoor voor de graafschappen Holland en Zeeland, in navolging van hetgeen reeds lang in Vlaanderen gebruikelijk was, de aanvangsdatum van de « teelt » of het seizoen tijdens hetwelk de gevangen haring geakaat werd, op Sint-Bartholomeusdag (24 Augustus) vastgesteld werd, en waardoor alleen inlands zout, het zogenaamd « moerzout », voor het innaken van de vis gebruikt mocht worden¹². Als sluitingsdatum van de « teelt » moet toen nog steeds, zoals van oudsher, Allerheiligen (1 November) gegolden hebben. Soortgelijke ordonnanties betreffende de « packinghe van de caecharinghe » volgden in Vlaanderen¹³.

De vestiging van het kaakharingbedrijf bracht in de visserijwereld belangrijke wijzigingen teweeg, zowel op economisch als op sociaal gebied. Zolang de vissersnering tot den aanvoer van verse haring en andere vis beperkt

(10) *Costumen ende usantiën der stede ende port van Nieuport*. Gent, 1774, blz. 522 : oorkonde van 19 Dec. 1444, waarin volgende bijzonderheid voorkomt : « que de toute anciennete lesdits marchans, manans et habitans de Neufport ont accoustume aller, venir et frequenter continuelement, plainement et paisiblement pour le fait et exerce de marchandise, ladite ville de la Rochelle et pais d'environ ».

(11) Betreffende de zeeroverij van de « Bremers », zie zowel P. van LIMBURG-BRUWER, o.c. passim, als de Nieuwpoortse stadsrekeningen van 1438 tot 1445. Hierin wordt voor de eerste maal melding gemaakt van de uitrusting van Vlaamse konvoischepen in 1438 (Nieuwpoort, Stadsarchief, nrs. 3532 tot 3539).

(12) P. VAN LIMBURG-BROUWER, o.c., blz. 82 : oorkonde van 5 Juli 1445.

(13) Nieuwpoort, Stadsarchief, nrs. 3542-3543 : stadsrekeningen van 1447-8 en 1448-9, onder de rubriek « van ridene ». Vermelding van de « ordonnance van den zoute ende caecharinghe » en van de voorafgaande besprekingen met de Vier Leden, die de ordonnance in 1449 uitvaardigden.

bleef, was het voor den stuurman-eigenaar niet moeilijk op corporatieve grondslag samen met zijn gezellen, de « vennoten », zijn bedrijf uit te baten en voor den verkoop van de vangst in te staan. Eenmaal nochtans dat de haring onmiddellijk na de vangst aan boord van de schepen in tonnen gezouten werd en de vangstreizen aldus langer duurden, volstond die wijze van uitbating niet meer. De stuurman had voortaan voor den verkoop van zijn productie, die nu in waarde gestegen was en uitgevoerd kon worden, een tussenpersoon nodig, den zogenaamden « weerd ». Deze zorgde voor de verhandeling van de vis aan den meestbiedende en stelde zich in betrekking met de binnen- en de buitenlandse kopers. Tevens ontwikkelde zich in de visserijhavens, naast de reeds bestaande markten en hallen, een afzonderlijke vismijn, waar de vis door de weerden met afslaan — vandaar de naam « mijn » — aan den man gebracht werd. Aldus kwam men in het visserijbedrijf tot de verdeling van den arbeid. De « weerd », die aanvankelijk slechts als bemiddelaar voor vreemde vissers en zeelieden optrad, werkte voortaan hoofdzakelijk voor de ingezetenen en ontving voor zijn diensten een commissiegeld, dat somtijds vrij hoog was. Zo kon de stuurman, die nu hogere winsten, maar ook grotere uitgaven had, zijn vennoten vervangen door « huerknappen », loonarbeiders, die niet meer met een aandeel in de winst, maar met een vast loon vergoed werden. Aldus maakte het vennootschap geleidelijk plaats voor een liberaal-kapitalistische uitbating, waarin de « weerden » en niet meer de stuurlieden het overwicht hadden ¹⁴.

Dit stelsel veroorzaakte aanvankelijk, zoals gemakkelijk te begrijpen valt, ergerlijke misbruiken. De « huerknappen » werden door hun stuurlui uitgebuit, o.a. door afhou-

(14) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 89-98 en ID., *Cartulaire d'Oostende*, Antwerpen, 1910, blz. 28-39.

dingen op de lonen¹⁵. De stuurliu op hun beurt hadden te klagen over de aftroggelarijen van de weerden¹⁶. Niet-tegenstaande deze wantoestanden bevorderde het weerd-schap ten zeerste de ontwikkeling van het kaakharingbe-drijf. Het vond zelfs ingang in kleine dorpjes als Wen-duine, waar de vissers uit eigen beweging een geldschieder als klerk en weerd aangenomen hadden¹⁷.

2. — DE OPKOMST VAN OOSTENDE (1445-1480)

Eenmaal de vrede met Engeland hersteld, konden de Vlaamse visserijhavens al hun aandacht aan den verderen uitbouw van het kaakharingbedrijf besteden. De gemeente Oostende nam de gelegenheid te baat om in 1443, door het aanleggen van een bevaarbaar kanaal naar het Ieperleed, haar verbinding met Brugge en het Zwin tot stand te bren-gen. Twee jaar later ging ze, met de toestemming van

(15) Toen in 1448 te Oostende de schepenen hiertegen ingrepen, kwam het er tot wanordelijkheden verwekt door de stuurliu. E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 71-72 ; L. GILLIODTS-VAN SE-VEREN, *Coutume de la ville d'Ostende*, blz. 61 : oorkonde met het relaas van de wanordelijkheden, in dato 7 Nov. 1449 door de Oostendse schepenen opgesteld.

(16) Te Oostende werd deze uitbuiting tegengegaan door de in-stelling van een vast « courtaige » of commissiegeld ten bedrage van twee schellingen per pond groten opgebracht door den verkoop van de vis. Te Nieuwpoort integendeel, waar zulk tarief niet bestond, gaf de heffing van dat geld, dat aldaar van twee tot acht schellingen per pond groten schommelde, aanleiding tot misbruiken, waartegen de grote Raad in 1452 door een krachtdadige tussenkomst poogde in te grijpen. E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 95, 2e kol. ; Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 536 : oorkonde van 5 April 1452, arrest van den Groten Raad in verband met de heffing van de « courtaige » door de weerden te Nieuwpoort.

(17) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 90-91 : allerlei ge-gevens over het weerd-schap te Wenduine. Volgens een oorkonde van 27 Juni 1467, zou de hertog het inzicht gehad hebben in de kleine kustplaatsen van het weerd-schap een hertogelijk officie te maken, iets waartegen de stuurliu ten zeerste gekant waren, aangezien ze dan hun weerd niet meer vrij konden kiezen. E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Ostende*, blz. 37. De hertog moet werkelijk op een zeker ogenblik tot deze maatregel overgegaan zijn. In 1477 nochtans, na den dood van Karel den Stoute, werd door het Groot Privilege van Maria van Bourgondië, overal waar dit gebeurd was, het weerd-schap opnieuw vrij verklaard. A. LALLEMAND en W. DE VREESE, *Documents fon-damentaux de l'histoire de Belgique*, Luik, 1914, blz. 143 : art. 12 van het Groot Privilege.

Filips den Goeden, over tot het graven van haar eerste zeehaven, die in Oktober 1446 voor de haringvissers opengesteld kon worden. Hierdoor kwam ze tevens in het genot van een eigen visstapel en van het recht haar « roon » of stadsmerk op de aangevoerde tonnen kaakharing aan te brengen. De hertog stelde in 1445 het weerschap van de vis te Oostende onder de hoede van de gemeente en stond de uitoefening er van, als uitsluitend voorrecht, aan de ingezetenen toe. De Oostendse weerden waren van meet af aan meer dan gewone « hosteliers » of bemiddelaars. Ze traden tegelijk als makelaars en als geldschietters op. Ze zorgden inderdaad niet alleen voor den verkoop van de vis, maar ook voor de uitrusting van de « buizen » of vissersboten. Dit liet de gemeente Oostende in 1450 toe, naast de oude « haringassise », een nieuwe belasting van 1 % op de winsten van de weerden, namelijk het « weerdgeld », in te stellen. Dat jaar waren er te Oostende reeds 16 weerden voor 24 stuurlui¹⁸. X

De opening van de Oostendse haven, alhoewel door Brugge, Damme en Nieuwpoort met argwaan begroet¹⁹, kwam op tijd. In 1451 inderdaad verliet de Duitse Hanze de Zwijnhavens en boycotteerde gedurende de daaropvolgende jaren den Zwinstapel, zonder ander resultaat nochtans dan den afzet van de Vlaamse kaakharing te Damme en in Vlaanderen in de hand te werken. Deze gunstige toestand veranderde evenwel snel, toen in 1457 de Oosterlingen te Damme terugkeerden en de Engelsen, na de uitbarsting van den burgeroorlog van de Twee Rozen, aan zeeroverij begonnen te doen. De aanvoer van kaakharing

(18) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 65-70, 73, 93.

(19) « Den 13en dach in Septembre Clais Hebbes, borchmeester, ghesonden te Duunkerke an de wet omme de nieuicheit van den havenen van Oostende... » « Den 17en dach van Septembre Clais Hebbes ende Jacop Colins, borchmeesters, ghesonden ter Sluys, ten Damme ende te Brugghe up 't fait van der vorseide havenen van Oostende... ». Nieuwpoort. Stadsarchief, nr. 3541 : stadsrekening van 1447, rubriek van de boden. Zie eveneens nr. 3542, stadsrekening van 1448, onder dezelfde rubriek. Verder nog E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 71, kol. 2, noot 2.

X Het volgende jaar valt dit getal op 20 en blijft het tusschen 19 en 23 tot in 1484.

tijdens de periode 1455-'60 blijkt ver beneden peil te zijn gebleven²⁰. Nieuwpoort en Oostende zagen zich zelfs verplicht in 1457, tot bescherming van hun vissersvloot, gezamenlijk een konvooischip in de vaart te brengen²¹. Dit alles blijkt de Nieuwpoortse stedelijke financiën ten zeerste te hebben ontredderd²².

De terugkeer van de Duitse Hanze had op den duur ook gunstige gevolgen voor de zeevisserij, aangezien de Oosterlingen voortaan ook Vlaamse kaakharing aankochten en uitvoerden. Sluis, in wiens haven we tijdens den winter van 1456-'57 niet minder dan zowat 40 buizen op « winterzate » zien liggen, won hierdoor aan belang²³. Het poogde zich van den Zwinstapel los te maken en wist in 1460 het voorrecht te verwerven de haring, die in zijn haven door de vissers gelost werd, « up te slaen »²⁴. Wegens het verzet van Damme, dat voor het monopolie van den Zwinstapel opkwam, slaagde het evenwel niet in zijn po-

(20) « Phelippe par la grace de Dieu... Savoir faisons nous avoir receu l'umble supplication de noz bien amez les bourgmaistres, eschevins et conseil de notre ville de Neufport, contenant, comme a cause et occasion des grans charges de rentes viageres enquoy elle est chargiee et obligee en pluseurs et diverses personnes et en diverses manieres, debtes, ouvrages, affaires et despens que journalment notre dite ville a soustenir et supporter, tant pour le paiement des tailles, aydes et subvencions, qu'ilz nous paient et pour la venue des Oosterlins, comme pour l'entertainment du havene d'icelle... pour la povrete des bourgeois et manans de ladite ville qui pour la plus grant partie sont fondez sur fait de pescherie de poissons et harenc et ont en povres saisons et piur le plus este prins et robez sur mer des Englois, parquoy bonnement ne sauroient furnir ou soustenir les charges ». Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 221 (charter nr. 138) : oorkonde van 28 Nov. 1459. Toelating verleend door Filips de Goede aan de gemeente Nieuwpoort tot het verkopen van nieuwe lijfrenten.

(21) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 110-111.

(22) Zie voetnoot 20 hierboven.

(23) « Item gisent illecq sur la waze environ XXXVI ou XL buusses, qui sont vasseaulz pour peschier harrens et poissons et ne servent a aultre chose ». Rijsel, Arch. Départ. du Nord, B. 3537/125, 755 : oorkonde van Jan. 1457. Verslag betreffende het aantal en den aard van de zeeschepen, die zich te Sluis bevonden en die konden aangewend worden voor de expeditie, welke Filips de Stoute tegen de Turken wou organiseren.

(24) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancienne es-taple de Bruges*, II, Brugge, 1905, blz. 104, nr. 1030 : Uittreksel uit de stadsrekening van Damme, in dato 6 Dec. 1460.

gingen²⁵. Wie vooral bij den nieuwen toestand baat vond was Oostende, wiens vissers meer en meer kaakharing te Sluis en te Damme losten. Naar de berekeningen van Edw. Vlietinck, steeg de opbrengst van het weerdgeld te Oostende van gemiddeld 269 lb. per jaar tijdens het decennium 1450-'59 tot gemiddeld 546 lb. per jaar tijdens het daaropvolgend decennium 1460-'69. Het aantal weerden bedroeg er 24 in 1466 en 26 in 1467. Deze cijfers tonen voldoende de stijgende afzet van de Oostendse kaakharing aan²⁶.

Met de troonsbestijging van Karel den Stoute traden weldra wijzigingen in den toestand in. De dappere hertog werd inderdaad van 1471 af in een zeeoorlog tegen Frankrijk gewikkeld, wat de visserijhavens noodzaakte gedurende een tiental jaren konvooischepen tot begeleiding van de haringbuizen uit te rusten²⁷. De visaanvoer begon opnieuw te dalen, althans te Nieuwpoort. Dit blijkt uit de rekening van het oorlogsschip, dat door deze stad in 1474 in de vaart gebracht werd. De Nieuwpoortse oorlogsbodem konvooieerde tijdens zijn twee zeereizen in het totaal een 70-tal buizen, waaronder ook die van Lombardsijde en Ravensijde. Deze vloot loste al te zamen — indien we bewuste rekening mogen geloven — slecht 828 last haring, namelijk 394 last gekaakte en 184 last gesteurde of verse haring te Nieuwpoort en 250 last van beide soorten in andere havens. Met de productie van kaakharing hadden zich 46 boten beziggehouden. De overige 26 scheepjes, waaronder zich een tiental Franse, wellicht Pikardische bootjes, bevonden, hadden uiterst weinig en dan nog alleen verse haring of « korfharing » aangevoerd. Het konvooigeld of de belasting op de aangevoerde vis bracht slechts 228 lb. op

(25) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, o.c., II, blz. 104 en 123, nrs. 1029 en 1049 : Uittreksels uit de stadsrekening van Damme van 1460 en uit het Groenenbouc van Brugge, betreffende het geschil met Sluis en het verbod de haring aldaar te verstopelen.

(26) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 73, kol. 2.

(27) R. DEGRYSE, *De konvooieering van de Vlaamse visschersvloot in de 15e en de 16e eeuw*, in *Bijdr. Gesch. der Nederl.*, II (1948), blz. 7-9.

en dekte nog niets eens voor de helft de onkosten van de konvooiering, ten bedrage van 508 lb. Tegenover dit deficit geboekt door Nieuwpoort stelde Oostende, dat eveneens een konvooischip uitgerust had, een klein, maar toch batig saldo. De opbrengst van het konvoogeld bedroeg te Oostende 663 lb. en dekte volkomen de uitgave van 646 lb. voor de volbrachte konvooiering. Dit ~~kw~~ wijst ongetwijfeld op een betere vangst en een grotere productie van kaakharing door de Oostendse vissers, in weerwil van het feit dat de beide havens dat jaar in samenwerking de visserij hadden beoefend en de konvooiering hadden ingericht ²⁸, Toch verviel ook de volgende jaren in zekere mate het Oostendse bedrijf. Het aantal weerden daalde er op een zeker ogenblik tot 19. De Oostendse vloot zelf, tellende zowat 44 buizen, werd in 1479 de prooi van de vijandige Franse oorlogsmarine en kreeg het erg te verduren ²⁹.

De crisis in de zeevisserij teisterde vooral de noordelijke zeeprovinciën. Brielle, de belangrijkste Hollandse aanvoerhaven, werd er dodelijk door getroffen. Samen met de andere Zeeuwse en Hollandse visserijplaatsen deed het in 1476 een dringend beroep op de Bourgondische regering om tussen te komen en het zwaar geteisterd bedrijf terug op te beuren. Het diende daartoe in naam van al de visserijhavens een uitvoerige memorie van toelichting in en toonde hierin het groot belang van de zeevisserij en van de talrijke aanverwante nevenbedrijven, als scheepsbouw, garenfabricatie, zoutziederij, zeilmakerij, touwslagerij, nettenknoperij en tonindustrie voor 's lands economie aan. Uit dit document vernemen we heel wat bijzonderheden over de organisatie van het Zeeuws-Hollands haringbe-

(28) Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 4852 : Rekening van het konvooischip uitgereed door Nieuwpoort, Lombardsijde en Raversijde tot bescherming van de haringvisserij. Deze rekening is onderverdeeld in twee delen. Het eerste deel geeft de namen van de stuurhut, die kaakharing en korfharing aanvoerden en het verschuldigde lastgeld betaalden, terwijl het tweede deel de rekening van de gedane uitgaven en de afrekening bevat.

(29) R. DEGRYSE, *De konvooiering...*, blz. 9.

drijf, dat toen reeds een vloot van zowat 250 buizen bezigde³⁰. De regering kon evenwel geen reddende hand uitsteken. In 1481, op het einde van de « Fransche oorloige », gingen meer dan 20 van de 80 schepen van Brielle verloren, wat voor deze visserijhaven een slag was, waarvan ze zich niet meer zou kunnen herstellen³¹.

3. — DE RIVALITEIT ONDER DE VLAAMSE VISSERIJHAVENS (1481-1490).

Tijdens en na den oorlog tegen Frankrijk ging het Oostendse weerdschap³² meer dan ooit den weg van het vrij initiatief op. De Oostendse weerden gedroegen zich voortaan voorgoed als reders en groothandelaars. Ze bekostigden de uitrusting van de buizen en leverden aan de stuur-lui al wat dezen nodig hadden voor de zeereis en de visvangst, namelijk : proviand, garen, zout, tonnen, netten en koorden. Ze werden aldus onmisbaar en maakten van de bemanningen — indien we de aantijgingen van die van Damme mogen geloven — als het ware hun slaven. Ze gaven voorschotten aan de stuur-lui en namen tegen « ghereet geld » van hen de aangevoerde kaakharing over. Zo konden ze de vreemde koop-lui onmiddellijk van vis voorzien. Ze deinsden er zelfs niet voor terug de haring te verkopen vooraleer hij zelf nog gevangen was en beneden de gangbare prijzen. Dit noemde men « voorkoop ». Deze handelwijze was feitelijk onwettelijk en verboden. De Oostendse

(30) S. P. HAAK, *Brielle als vrije en bloeiende handelsstad in de 15e eeuw*, in *Bijdr. Vaderl. Gesch. en Oudheidk.*, 4, VI ('s Gravenhage, 1907), blz. 65. Bijlage : Ontleding van de « Remonstrantie, hoe grootelycx den lande gelegen is an de visscherije van den harineq, visch ende ander, overgelevert bij die van Den Brielle (en van Schiedam), anno 1476, aen den Raedt tot Mechelen ».

(31) S. P. HAAK, *o.c.*, blz. 60-61.

(32) Voor al wat volgt betreffende de ontwikkeling van het Oostendse weerdschap, zie het ver-
toog van Damme en het Oostendse antwoord hierop. E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Ostende*, blz. 197-223, nrs 54-55 : oorkonden van 1483.

weerden gingen zelf zover de haring, die na de « teelt » gevangen werd, de zogenaamde « achtervanc », te kaken en als gewone kaakharing aan den man te brengen. Ze lieten door eigen vertegenwoordigers of « facteurs » de Franse markten bewerken, zodat veel viskopers en handelaars er van afzagen voor het aankopen van kaakharing nog naar Vlaanderen te komen. Kwamen ze toch, dan vaarden ze met hun schepen direct naar Oostende, somtijds ook naar Duinkerke, maar lieten voortaan Nieuwpoort en Damme links liggen. In de Zwinhaven inderdaad werd de uitoefening van den handel door de verplichte tus-senkomst van de makelaars, de heffing van allerlei tollén en door andere middeleeuwse praktijken voortdurend belemmerd. Te Oostende integendeel bestond er reeds vrijhandel en waren de tollén tot een minimum herleid geworden.

De enige troef van belang welke Damme overhield was de handel in kaakharing van de « voorvanc ». Deze werd als « locater » of als « wrack » in grote hoeveelheden aan de kooplieden van de Duitse Hanze verkocht. Sedert de crisis in het Zeeuws-Hollandse haringbedrijf zagen de Oosterlingen daarin een middel om een nieuwe concurrentie tegen hun rivalen in te zetten. Ze maakten van de gelegenheid gebruik om meer en meer gekaakte vroege haring in de Zwinhavens op te kopen en opnieuw in de Oostzeelanden te verhandelen. De gekaakte « voorvanc », alhoewel doorgaande als « wrack » of tweedehands, was niet alleen even goed als de gekaakte volle haring, maar bovendien veel goedkoper. De fabricatie ervan was evenwel nog niet gereglementeerd, wat aanleiding gaf tot allerlei misbruiken en betwistingen. Nu de meeste vreemde kooplieden het Zwin en Brugge voor Antwerpen verlieten, zag Damme in den haringhandel het enige middel om ten minste toch nog de Duitse Hanze te weerhouden. Het was dan ook ten eerste gesteld op de goede faam van zijn « roon » en van zijn « wrack », en duldde op dat gebied geen on-

derkruiperij, zelfs niet van Oostende, dat de voornaamste leverancier van vroege en volle haring geworden was³³.

In 1480 reeds brak er tussen de Zwinhaven en Oostende een betwisting aangaande de « wrack »-haring uit. Dat jaar had het teken, dat in beide gemeenten op de vaten aangebracht werd, toevallig denzelfden vorm en was ook toevallig op dezelfde plaats aangebracht. Damme beschuldigde Oostende zijn stedelijk merkteken te hebben nagebootst en beweerde hierdoor in zijn haringhandel ten eerste geschaad te zijn geworden. Oostende wees echter de beschuldiging van de hand en verklaarde elk jaar een ander merk voor zijn « wrack » te gebruiken. Het was behendig genoeg om de gelijkenis tussen beide tekens als een zuiver toeval en de betwisting als een technische aangelegenheid te laten doorgaan. De Brugse schepenen, die de arbitrage van het geschil op zich hadden genomen, moesten dit dan ook toegeven. Het geschil kon in der minne worden geschikt en men kwam voor de eerste maal tot een nauwkeurige bepaling van de tekens, die door de beide gemeenten mochten gebruikt en van de plaatsen op de vaten, waar die merken moesten gebrand worden³⁴. Dit vergelijk stelde evenwel geen einde aan de rivaliteit tussen Damme en Oostende. De snelle ontwikkeling van deze laatste stad bleef een doorn in het oog van de Zwinhaven en van Nieuwpoort. Niettegenstaande de oorlogsomstandigheden, was tijdens het decennium 1470-'79 te Oostende de opbrengst van het weerdgeld gestegen tot gemiddeld 843 lb. per jaar. In 1480 leverde deze heffing er 1078 lb. op, en in 1481 niet minder dan 1830 lb.³⁵. Damme zocht dan ook een voorwendsel om zijn latent conflict met Oostende tot een openlijk geschil door te drijven.

(33) Al wat betreft de « voorvanc » leiden we af uit latere documenten, verder in voetnoot vermeld, of uit dokumenten uit de 16e eeuw.

(34) E. VANDEN BUSSCHE, *Inventaire des archives de l'état à Bruges*, I, Brugge, 1881, blz. 179, nr. 478: oorkonde van 20 Okt. 1480. Scheidsrechterlijke uitspraak van het Brugse magistrat.

(35) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende*, o.c., blz. 73, kol. 1.

In 1483 achte Damme het ogenblik gekomen om een meer uitgebreide aktie tegen Oostende op touw te zetten. Zogezegd op verzoek van enkele Franse kooplui, die zich door den gang van zaken in hun belangen geschaad zagen, diende het samen met Nieuwpoort en ook met Sluis, dat hiertoe onder dwang in de onderneming meegesleept werd, bij de Staten van Vlaanderen een scherpe aanklacht tegen Oostende in. In dat — van historisch standpunt — zeer belangwekkende betoog, somden de drie genoemde steden al hun grieven ten overstaan van het Oostendse weerdschap en van het Oostends liberaal-kapitalistisch stelsel op. Gezien de ontwikkeling van de vrije economie te Oostende de gevestigde toestanden aan de kust in gevaar bracht, eisten ze niet meer noch niet minder dan de demping van de Oostendse haven en de afschaffing van het Oostendse stapel- en zegelrecht³⁶.

In December 1483 konden de Oostendenaars hun tegenstrevers van antwoord dienen en ze deden het door middel van een memorie van toelichting van meer dan honderd artikelen. Zich beroepend op hun goed recht, weerlegden of ontzenuwden ze één voor één de argumenten van Damme en toonden aan dat de aktie van deze gemeente slechts een loens manoeuvre van enkele rijke ingezetenen was. Ze wezen op de onzijdigheid van Biervliet, dat in de zaak niet wou betrokken worden, en op den druk uitgeoefend op Sluis. Ten slotte wisten ze de verantwoordelijkheid voor de aangehaalde misbruiken op den hals van Damme zelf af te wentelen. Hun betoog kwam in grote trekken hierop neer. Oostende was een geprivilegieerde stad, «ouder in fundaciën» dan Damme, en beschikend over een eigen zeehaven opgericht met de goedkeuring van den hertog van Bourgondië en van den koning van Frankrijk. Door haar ligging beantwoordde ze aan

(36) E. VLIETINCK, *o.c.*, blz. 75-76; ID., *Cartulaire d'Ostende*, blz. 197-207, nr. 54: Verhoog van Damme, Nieuwpoort en Sluis tegen de misbruiken van het Oostendse weerdschap.

een dringende behoefte. Haar haven, dijken en wateringen beschutten het omliggende gebied tegen overstroming en zee-irruptie. Dank zij haar konvooischepen beschermde ze niet alleen de vissersvloot, maar ook gans de kuststreek tussen Nieuwpoort en Damme, tegen vijandelijke landingen. Ze kon zich met succes tegen vreemde overvalen verdedigen. De gebeurtenissen van de laatste jaren, namelijk de strijd tegen de Fransen, hadden dit duidelijk bewezen. Het waren de Oostendenaars, die het eerst in Vlaanderen tot het kaken van den haring waren overgegaan en het haringberijf in het land hadden gevestigd en tot een van de belangrijkste bestaansmiddelen van het land hadden gemaakt. De demping van de Oostendse haven zou op generlei wijze aan de moeilijkheden, die Damme ondervond, een einde stellen. Integendeel, moest het Oostendse haringbedrijf te niet gaan, dan zou gans de kust, en in de eerste plaats Damme zelf, er den noodlottigen weerslag van ondervinden. Bovendien zou de landsheer, de Hertog van Bourgondië, die te Oostende havenrechten en tollën hief, door de verdwijning van zijn inkomsten alhier, zwaar getroffen worden ³⁷.

Na onderzoek van dit antwoord, dat hen volkomen bevredigde, erkenden de Staten van Vlaanderen het goed recht van de gemeente Oostende. Ze richtten dan ook tot de beide partijen een dringende aanmaning tot verzoening ³⁸, wat door dezen, gezien er van een proces niets terecht kwam, wel moest aanvaard worden. Opvallend is echter hoe, zowel in het Damse vertoog, als in het Oostendse antwoord, de kwestie van de « voorvanc » volledig buiten beschouwing gelaten werd. Dat de verschillende Vlaamse visserijhavens bij de verdediging van deze nog niet gereguleerde visserij en inmaakindustrie een gelijk voordeel hadden, blijkt wel uit hun houding ten over-

(37) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 76-77; ID., *Cartulaire d'Ostende*, blz. 207-223, nr. 55: Antwoord van Oostende op de beschuldigingen van Damme en konsoorten.

(38) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 77 en ID., *Cartulaire d'Ostende*, blz. 223-225: Oorkonde van 13 Jan. 1484. Uitspraak van de Drie Leden van Vlaanderen.

staan van de Zeeuwen en de Hollanders, die hen in de beoefening van dit bedrijf de wet wilden spellen. De Noord-Nederlanders stelden hen inderdaad in hetzelfde jaar 1483 voor de « voorvanc » in de « teelt » op te nemen en niet te vissen, noch te kaken vóór Sint-Jacobsdag (25 Juli). Ze voerden daartoe in April en Mei te Brugge en te Nieuwpoort met de vertegenwoordigers van de Vlaamse zeesteden langdurige besprekingen, die ten slotte tot geen enkel resultaat schijnen te hebben geleid³⁹. De Vlamingen hadden er inderdaad alle belang bij, al was het maar alleen om de kliëntelevan de Oosterlingen te behouden, vóór de Zeeuwen en de Hollanders de haring te vissen en te kaken. Dit konden ze trouwens gemakkelijk doen, gezien de Duitse Hanze voor hun veiligheid in de Deense wateren — meer bepaald in het Skagerrak, waar de voorvanc een aanvang nam — instond. Dit verklaart dan ook waarom we de Oosterlingen tijdens de bewuste besprekingen ten gunste van de « voorvanc » zien tussenkomen⁴⁰. Heel zeker heeft dit bijgedragen tot het herstel van de goede betrekkingen tussen Damme en Oostende. Althans tussen deze beide havens zou het in het vervolg niet meer tot een conflict komen.

Er bleef nog de tweedracht tussen Nieuwpoort en Oostende. In 1489, onder het regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk, tijdens de troebelen, die toen Vlaanderen teisterden, ontaardde deze naijver tot een waren burgeroorlog tussen Oostende, gesteund door Brugge en Damme enerzijds, en Nieuwpoort geholpen door Duinkerke ander-

(39) « Den 3en in April hem andere ghesonden te Brugghe metten ghedeputeirde van den anderen steden... omme te communi-quierne metten ghedeputeirde van Hollandt ende Zeelandt gheenenvoorvanc caecharinc te maken voor Sinte-Jacopsdaghe ». Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 3574: stadsrekening van 1483, rubriek van de boden. Zie in dezelfde rubriek onder de data 7 en 17 April en 25 Mei, telkenmale boden gestuurd naar Brugge in verband met dezelfde « begheerte van die van Hollandt ende Zeelant ». De « ghedeputeirde van Hollandt ende van Zeelandt » vinden we te Nieuwpoort op 21 Maart. zie onder dien datum onder de rubriek « Presentwinen ».

(40) In de Oostendse stadsrekening van 1483 wordt er gewag gemaakt van besprekingen « up 't maken van den caecharinc, ten verzouke van den Oosterlinghen ». E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 112, kol. 1.

zijds. In Juli 1489, nadat Nieuwpoort zelf belegerd geworden was, konden de Nieuwpoortenaars het niet versterkte Oostende innemen, plunderen en verwoesten, zodat de Oostendse vissersbevolking naar Sluis moest uitwijken⁴¹. Nieuwpoort maakte dan ook van Maximiliaans overwinning op de Bruggelingen gebruik om Oostende zijn haringstapel te ontnemen en aan de zijne toe te voegen⁴². Van den vorst bekwamen ze bovendien dat ook de kleinere vissersplaatsjes, waaronder Lombardsijde, Raversijde, Wenduine, Blankenberge, Heist, Sluis, Oostburg en Biervliet, verplicht zouden zijn ten minste éénmaal in het jaar, tijdens de «teelt», de Nieuwpoortse haven aan te doen en er een lading haring van minstens 6 last per boot te lossen om ze er te laten verpakken, ronen en verkopen⁴³. Toch kwam van dit alles niets in huis. Reeds in Juni 1490 wisten de Oostendenaars, als prijs voor hun terugkeer uit Sluis, van Maximiliaan de afschaffing van de tegen hun stapel uitgevaardigde maatregelen te verkrijgen⁴⁴. Wel is waar poogde de aartshertog in November 1490 de kleinere vissersplaatsjes tot gehoorzaamheid te dwingen, maar dit was vruchteloos⁴⁵. Feitelijk stierf met het einde van den burgeroorlog de rivaliteit onder de visserijhavens als van zelf uit. Nieuwpoort en Duinkerke kwamen terug tot een betere verstandhouding met Oostende, waarvan de ontwikkeling toch niet tegen te gaan was. Uit hun samengaan zou het verbond van de Drie Zeesteden van Vlaanderen ontstaan. Hiermede begon eigenlijk de grote bloei-periode van de 16e eeuw: die van Vlaanderens «Grote Visserij».

R. DEGRYSE.

(41) E. VLIETINCK, *o.c.*, blz. 77-80.

(42) Nieuwpoort, Stadsarchief nr 408: charter nr. 190. Gunstbrief van aartshertog Maximiliaan in dato 6 Maart 1489. 1490 (n.s.)

(43) E. VLIETINCK, *Eene bladzijde uit de geschiedenis der stad Nieuwpoort*, Oostende, 1889, blz. 88-89. Tekst van de gunstbrief, in dato 1 Okt. 1489, blz. 126-128.

(44) E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Ostende*, blz. 88-93, nr. 22: Gunstbrief in dato 21 Juni 1490.

(45) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de... Nieuport*, blz. 256: Oorkonde van 15 November 1490.